

DURKHEIM'İN EĞİTİM ANLAYIŞI

Kemal İNAL*

ÖZET

Makalenin amacı, Durkheim'in eğitim kuramını irdeleyip tartışmaktır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliği taşıyan birinci bölümde, Durkheim'in işlevsel eğitim anlayışı verilmektedir. İkinci bölümde, toplum ve eğitim arasındaki ilişki incelenmekte, üçüncü bölümde ise, ahlâk'ın eğitimle olan bağlantısı açıklanmakta ve son olarak, dördüncü bölümde, Durkheim'in eğitim kuramıyla ilgili bazı eleştiriler ve tartışmalar yapılmaktadır.

I. GİRİŞ

A. Durkheim'in İşlevsel Eğitim Anlayışı

Durkheim'da eğitim olgusunu anlayabilmek için, işlevsel (fonksiyonalist) yaklaşımın eğitim anlayışını açıklamak yararlı olacaktır.

İşlevselci yaklaşım, ya da yapısal-işlevselci paradigma, herhangi bir toplumsal kurum tarafından yerine getirilen toplumsal işlevi odak noktasına alır. Herhangi bir toplumsal kurum tarafından yerine getirilen toplumsal bir işlev, toplumsal bağlaşıklığı ve düzeni sağlar. Bu çerçevede, eğitim bazı eğitsel işlevleri yaşama geçiren bir toplumsal kurumdur. Bir toplumsal kurum olarak eğitim, "toplumsallaşma" sürecini kullanarak bireylere toplumun bazı değer ve anlayışlarını yükler. Yapısal-işlevselci çerçeve açısından eğitimin yapması gereken şey, bireyleri toplum açısından toplumsallaştırmak, onları işlevsel kılmak ve topluma uyumlu bir duruma getirmektir.

* A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretimi, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Araştırma Görevlisi.

Toplumsallaşma süreci, yapısal-işlevselci kuramcılarının kullandığı biçimde, karmaşık bir süreçtir. Artık eskisi gibi sadece beceri ve değerlerin iletimi söz konusu değildir. “Eğitimsel süreç, yetişkin rollerine bireylerin uyarlanması ve yetiştirilmesi olduğu kadar bireyin yerini belirleme ve seçme işlevlerini de yüklenmelidir. Giderek artan bir biçimde tüm ileri endüstriyel toplumlarda, eğitsel nitelikler, sadece yüksek bir statünün işareti yada sembolü değil fakat aynı zamanda yüksek derecede ödüllendirilmiş mesleklerin çoğunluğunun gerekli ve zorunlu öngerekleri olmaktadır...” (BANKS, 1971: 5).

Durkheim eğitimi yukardaki çerçeveye içinde almıştır. Ona göre, eğitimin görevi, genç kuşağı yöntemli bir biçimde toplumsallaştırmaktır. “... Bununla Durkheim, çocukta, ondan gerek bir bütün olarak politik toplumla gerekse de içinde yer aldığı özel çevreyle birlikte istemde bulunduğumuz belirli değerlerin, entellektüel ve fiziksel becerilerin gelişimini ifade eder. Yalnız bu yolla toplumun birliği ve yaşaması sağlanabilir” (BANKS, 1971: 5).

Durkheim, toplumsal olguları doğa bilimlerin nesnel yöntemlerini kullanarak incelemeye çalıştı. Bu noktada, Durkheim’in olgucu (pozitivist) olduğu söylenebilir. Durkheim, ahlaki sistemler ve değerler, toplumsal kurumlar, adetler ve popüler inanışlar gibi toplumsal olguları doğal durumlarında incelemiş ve formüle etmiştir. “Durkheim’a göre bu durum, eğitim gibi toplumun herhangi bir belirli bölümünü anlama çabasına giriştiğimizde, öncelikle üzerinde çalışılacak olgunun (fact) tanımını yapmamız gerektiğini ifade eder. Tanımını yaptıktan sonra, toplumsal olgunun hem “nedensel” hem de “işlevsel” açıklamasını doğal bir biçimde araştırmalıyız... toplumsal olgunun işlevsel açıklaması, bireylerden ziyade toplum için faydalılığı araştırılmalıdır. İşlevsel açıklama, bireylerin gereksinimlerinden ziyade toplumsal örgeğin (organizmanın) genel gereksinimlerine hizmet veren biçim ve yolu belirlemelidir. Zorunlu olarak bu, toplumbiliminin, herhangi bir toplumsal fenomenin toplumsal düzen ve istikrarının korunmasında oynadığı rolü / bölümü dikkate alması gerektiğine işaret eder. Doğallıkla Durkheim’in eğitim üzerine olan analizi, belirli bir toplumsal olgunun hem nedensel hem de işlevsel açıklamasını içerir” (BLACKLEDGE and HUNT, 1985:10).

Durkheim’in eğitimi, işlevsel analize göre tanımladığına yukarıda değinmiştik. Ona göre eğitim, henüz toplumsal yaşam için hazır olmayan genç kuşağa yetişkin kuşak tarafından uygulanan etkidir. Bu noktada, eğitimin yükleneceği içerik ve işlev toplumdan topluma, zamandan

zamana değişiklik gösterir. O halde, Durkheim'a göre, eğitimin işlevleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

a) Bireylerin yetenek ve potansiyellerini onların kendileri için değil fakat toplumun gereksinim duyduğu yetenek ve kapasiteleri çerçevesinde geliştirmek,

b) Bireyleri, içinde buldukları belirli bir çevreye hazırlamak,

c) Toplumun gereksinimlerini karşılamak, ve

d) Genel bir deyişle, toplumu korumak ve geliştirmektir. (BLACKLEDGE and HUNT, 1985: 11).

Genel olarak toplumsallaşma süreci, temel işlevi temel toplumsal değerleri iletmek olan "okul" aracılığıyla işler. Bundan dolayı okul, Durkheim için toplumsallaştırıcı bir aracı rolü taşır.

Durkheim için okul, can alıcı ve açıkça kendine özgü bir işleve sahiptir; yeni bir varlık yaratmak, toplumun gereksinimlerine göre biçimlendirmek. Bu durum, çocuk-merkezli ya da çocuğa-yönelimli eğitimciler için sınırlayıcı ve baskıcı gibi görünebilirken, Durkheim bu görüşün tam tersinin doğru olduğunu öne sürmektedir. Çocuk, yalnızca sınırlamalar dayatılarak sürekli çaba göstermenin kaçınılmaz implikasyonlarından kurtarılabilir. Eğitimde aşırı bireycilik, kişisel bozulmaya ve toplumsal karmaşıklığa (kaosa) yol açabilir (DURKHEİM, 1961:96).

II. TOPLUM VE EĞİTİM

A. Toplumsallaşma

Toplumsallaşma kavramı Durkheim'in eğitim anlayışının temel yapı taşlarından biridir. "Eğitimin insanları topluma uyarılma işlevi, toplumsallaşma süreciyle yerine getirilir. Toplumsallaşma süreci esnasında çocuk, toplumun gereklerine göre biçimlendirilir. Toplumsallaşmış bireyin seçeneği (zattı), anomi durumundaki bireydir" (BLACKLEDGE and HUNT, 1985: 14). Anomi ise, çok genel olarak toplumsal kural sızlıktır, Durkheim için.

Toplumsallaşma aracılığıyla eğitim, bireyi norm ve değerlerle donatır. Bu süreç bireye, doyurucu bir yaşam sürebileceği bir çerçeve sağlar. Bunlara ek olarak;

“Eğitim, Durkheim’a göre, çocuğun dünyayı anlayabileceği ve bilgisini elde edebileceği bilişsel bir çerçeve de sağlamalıdır. Bu, tür şeylerin açıkça tanımlandığı ve bunlara uyumun yetke sahibi kişiler tarafından talep edildiği istikrarlı ve yapısallaşmış bir çevreyi oluşturmayı içerir. Eğitim, toplumun sürekliliği için gereken oydaşmayı (consensus) inşa edecektir çünkü, toplumdaki herkes okul rejimine tabidir. Durkheim, çocuklarda doğal ahlaki değer ve düşünme biçimleri olduğunu iddia eden eğitimcilerle aynı düşüncede değildir. Durkheim, toplum tarafından gerek duyulmadıkça, eğitimin çocuğun potansiyellerini geliştirmesi gerektiği görüşüne karşı çıkmaktadır” (BLACKLEDGE and HUNT, 1985).

B. Toplumsal Sınıf ve Eğitimin Farklaşması

Durkheim’a göre, eğer bir toplum kendi içinde farklı çevrelere sahipse, sözkonusu toplumun farklı eğitim türlerine sahip olacağı söylenebilir. Eğer bir toplum, Hindistan’daki kastlar gibi katı toplumsal tabakalardan meydana gelirse, kastlar arasında eğitsel düzey farklılığın olması olasıdır. Durkheim’a göre, Orta Çağda krallığın tüm niteliklerini öğrenmek için eğitilen soylu çocuklar ile dilbilgisi, matematik ve basit şarkılar (ilahiler) gibi bazı bilgileri öğrenmeye çalışan insanlar arasında eğitimsel farklılıkların olduğu bir gerçektir. Bu eğitimsel farklılıklar, doğal karşılanmalı çünkü her iki kesim farklı toplumsal sınıflara aittir. Günümüzde de bir kentlinin eğitimi, köylününkine benzememektedir. Keza işçinin eğitimi de burjuvanın ki gibi değildir.

Durkheim, özel eğitim ya da yetiştirmenin tüm eğitim sürecini biçimlendiremeyeceğini öne sürmektedir. Tüm özel eğitimler, sadece tek bir temele yaslanırlar. O temel de sınıflaşmayla ilişkisi çok yakındır. Her toplumsal sınıf gibi bir ulusun da ortak duygu ve düşünceleri esinlediği bir eğitim düzeneği vardır, çünkü her toplumsal sınıf, eğitimi de gerektiren sınıf bilincinden dolayı somut bir ortak örgütlenmeye sahip olabilir.

Durkheim sınıfsal farklılıklara rağmen, farklı eğitimlere ve sistemlerine karşı çıkmaktadır. Eğer toplum varlığını sürdürmek istiyorsa tek bir eğitsel sisteme dayanmalıdır. Kısaca, Durkheim’a göre toplumsal sınıf, eğitimin niteliğiyle birlikte miktarını da belirler. Buna ek olarak sınıf farklılaşması eğitimin tipini ve türünü belirler. Ayrıca, toplumsal sınıf okuldaki başarıyı da etkiler.

III EĞİTİM VE AHLAK

Ahlaki eğitim konusunda Durkheim, bireyin anomi olasılığından ya da durumundan nasıl kurtulabileceğini, geleneksel zorlama ve dinsel ahlakın kaybolduğu toplumdaki karmaşıklıktan nasıl yakasını sıyrabileceğini çözmeye çalışmıştır. Durkheim'ın çözümü şu olmuştur: Bireyin bugünkü yaşamında genel ahlaki ilkelere uyması.

“.... Durkheim, tüm ahlaki sistemlerin paylaştığı üç niteliğin olduğunu düşünmektedir: (1) disiplinin ruhu; (2) bireylerin toplumsal gruplara bağlılığı; (3) çağdaş ahlakça istenilen kendi-kendini tayin hakkı ya da özerklik... Durkheim ilk niteliği dikkate alarak, ahlaki davranışın, değiştirmekte özgür olmadığımız normlara uymayı içerdiğini öne sürmektedir. Bu yüzden ahlak, davranışlarımızı sürekli ve düzenli kılar ve ahlaki kuralların yetkesine itaat etmemizi talep eder. Bunu yapabilmek için benlik-disiplini ruhuna sahip olmamız, arzularımızı ve isteklerimizi sınırlamamız gerekir. Fakat bunu bireyin kendisi için yapabilmesi bireyin doğasında olmadığı için olanaklı değildir; sonuç olarak benliği-sınırlama, yalnızca dışsal zorlamayı yaşayarak geliştirilebilir. Fakat Durkheim, disiplin ruhunun kör bir biçimde itaat etmek demek olmadığı konusunda ısrar eder. Çocuklara benliği-sınırlamanın yararlarını öğretmeli ve onlara mutluluğun tek yolunun, her bireyin doğasına tekabül eden en yakın ve gerçekleştirilebilir amaçlar oluşturmak olduğunu göstermeliyiz...” (BLACKLEDGE and HUNT, 1985: 18).

Fransa ya da herhangi bir toplumun iyiliği için zorunlu gördüğü bir ahlaksal oydaşma yaratmaya ve ahlaksal bütünleşme önermeye çalışan Durkheim, “ahlâk”ı, hem kuramsal hem de pratik açıdan can alıcı bir nokta olarak görmüştür. Durkheim, dini açıklamaktan ziyade mantık / akıl üzerin temellenen laik bir ahlâk önermiştir.

Ahlâk, davranışın sürekliliğini, düzenliliğini içerir: Bugün ahlâksal olan yarın da ahlâksal olmalı. Ahlâk keza kaçınılmaz biçimde yetke duygusu da içerir: Belirli biçimlerde davranmaya zorlanırsınız. Ahlâk'ın bu iki özelliği, düzenli davranış ve yetke, gerçekte tek bir şeyin görünüm-leridir: Disiplin.

“Disiplin, en azından iki nedenden dolayı sırf zorlama olarak görülmemelidir. İlk planda ahlâk, uygun tepki biçimlerini önceden belirler. Ahlâk olmaksızın düzenli ve örgütlü yaşam düşünülemez. Ahlâk bireylerin belirli amaçlarına ulaşabilmesine yardımcı olur. Sınırlamalar olmaksızın birey, sınırsız arzuların yarattığı durumlardan acı çekecektir...”
(DURKHEIM, 1961: 18).

Ahlaklı davranış, ortaklaşacı çıkarlar doğrultusunda davranmayı ifade eder. Gruba bağlılık ya da grupla özdeşleşme de ortaklaşacı çıkarlar lehine davranmayı gerektirir. Önceden de bildiğimiz gibi toplumsal gruplara bağlılık intiharı önler Durkheim toplumsal gruplara (ya da korporasyonlara-mesleki örgütlere) bağlılığın ahlâk aracılığıyla gerçekleşmesi gerektiğini düşünür.

Ahlâk’ın üçüncü faktörü olan özerklik (otonomi) ahlâksal aracının mental durumuna işaret eder. Özerklik, laikleşmenin ve usçuluğun gelişiminin bir sonucu olarak ahlâk açısından önemli bir nokta olmuştur. (LUKES, 1973: 115). Özerkliğin görevi, “... çocuğun ilkesi ve çağını anlamasını sağlamak, gereksinimlerinin farkına varmasına yardımcı olmak, onu yaşama alıştırmak ve genel olarak da onu bekleyen ortaklaşa görevlere hazırlamaktır. Kısaca, çocuk, içinde yaşayacağı çevrenin doğasını öğrenmelidir. Bu çevre aile, mesleki birlik (korporasyon) ulus, ve tüm insanlığı kapsamaya doğru giden uygarlık gibi öğelerden oluşur..”
(LUKES, 1973: 117).

Durkheim, bireyin düzenlilik, ılımlılık, disiplin ve görev düşkünlüğü gibi bazı kişisel karakteristiklere ya da değerlere sahip olması gerektiğini belirtir. Bu nitelikler en yüksek erdemlerdir. Durkheim bu erdemleri dikkate alarak, “en üst düzeyde toplumsallaşmış insan” tipini istemiştir. Ona göre toplumsallaşan insan, toplumsal zorlama ve sınırlamalara karşı koymaz. Bu noktada, eğitimin dayandığı laik ahlâğın gerekliliğini her eğitimci belleğine yerleştirmelidir. Laik ahlâk yalnızca birey ve toplum arasında bir bağlantı sağlamakla kalmayacak fakat aynı zamanda toplumsal düzlemde toplumsal düzeni koruyacaktır. (ZEITLIN, 1981: 290).

Durkheim’a göre çocuğa sadece bilim üzerine temellenebilecek olan kollektif fikirler iletilmelidir. Eğitimde laik ahlâk çocuğu yetiştirmek için yeterli değildir. Organik dayanışma aşamasında, modern bir yaşam biçimi olarak toplum, laik ahlâğa tekabül eden bilimsel bilgiyi dikkate al-

malıdır. Bu yüzden Durkheim, "... ebedi çalışmanın pürformal erdemlerini vurgulayan Montaigne ve Hümanistlerin eğitsel düşünce geleneğine karşı çıkar. Ona göre zihin, bilimsel bir biçimde bilginin kazanılması yoluyla eğitilmelidir. Durkheim, bilimsel bilginin özümlemesini gerçek bir entellektüel eğitimin önkoşulu olarak görmüştür. Comte gibi, anlayışın oluşturunca biçimlerinin yalnızca pozitif bir dünya bilgisiyle geliştirilebileceğine inanmıştır. Bu inanışından dolayı, belleğin ve algıların gelişimi, farklı kavram-tasavvur türleri, temel yeteneklerin gelişimi, dikkat, yargı ve usavurma, ve çocuktaki mentalitenin gelişimi üzerine dersler/konferanslar vermiştir..." (LUKES, 1971: 120).

Yukardaki alıntı dikkate alındığında, laik ahlakçılığı savunan ama geleneksel yetiştirme tarzına karşı çıkan Durkheim'm şiddetli bir entellektüel eğitim savunucusu olduğu söylenebilir. Comte'cu düşünce, Durkheim'm eğitsel görüşlerini dayandığı damarlardan biridir. Çünkü her ikisi de pozitif olmaya çalışmışlardır.

Eğitimi toplumsal bir gerçeklik ve kurum olarak algılayan Durkheim, eğitimin tüm toplumsal yapıyı sadece kısmen değiştirebileceğini belirtmektedir.

Son olarak, Durkheim eğitimin tarihsel süreç içinde geçirdiği değişikliklere değinmektedir. Buna göre, "eski Yunan ve Roma kentlerinde eğitim bireyi, kör bir biçimde kolektiviteye tabi olması için eğitmiştir. Bugün, eğitsel süreçte birey için sözkonusu olan özerk bir kişiliktir. Atinalılar kurnaz, ılımlılık ve uyum düşkünü, güzelliğe ve saf spekülasyon yapabilme yeteneğinde olan zihinler yetiştirmeye çalıştılar. Romalılar ise askeri zaferlere tutkulu bireyler eğitmeye çalıştılar. Orta Çağda eğitim dinseldi. Könesansta daha laikleşti. Günümüzde ise tüm yönleriyle serpilip gelişti" (LUKES, 1971: 129).

IV. SONUÇ

Öncelikle, Durkheim'm bazı anlarda bir tutucu olduğu söylenebilir. Durkheim, açık bir biçimde, moral değerlerin belirli olduğu, uyumluluğun beklendiği yapılaşmış bir sınıf ve okul sistemi düşünmektedir. Çocukların olduğu kadar toplumun çıkarı için çocukların disipline edilmeye gereksinimleri olduğunu savunur. Bu yüzden eğitimde disiplinin gereği "cezalandırma" zorunludur. Bu noktada Durkheim, çocuklara kendi arzularının sınıf okul ya da toplumun arzularından daha az önemli olduğunun gösterilmesi gerektiğini düşünür. Bu düşünce, Durkheim'm tüm kuramsal çerçevesiyle uygunluk göstermektedir. Çünkü tüm kuramsal çerçeve-

si boyunca toplumsal olguların bireysel olgular üzerindeki önceliği ve üstünlüğünü benimseyen Durkheim, toplumbilimsel düşüncesini yoğun olarak toplumsal olgular üzerine kurmaya çalışır. Bu yüzden, bireyin toplumun gereklerine uyması gerektiği düşüncesi, Durkheim için normaldir. Artı, Durkheim, eğitimin bireysel olması fikrine de karşıdır. Eğitim bireysel olamaz, ancak toplumsal olabilir. Toplumsal değerleri ve ilkelere paylaşma, toplumsal (kollektif) eğitimi gerektirir. Bilimle birlikte laik ahlâğa ve entellektüel yetiştirmeye dayanmayan kişisel ve dinsel eğitim, önceleri toplumda hem toplumsal hem de bireysel düzeylerde çatışma ve kassoslara neden olmuştur. Bundan dolayı, toplumsal düzeni korumak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için eğitim, onun somut ve pratik biçimi olan okul, bireylere temel değerleri aşılamaştır. Buna ek olarak okul, çocuğun ortak (komünal) bir yaşam sürebilmesi için de örgütlenmelidir. Okul, çocuğa ait olduğu grubun imajını vermelidir. Okul, birliği ve dayanışmayı sağlamalıdır. Zaman zaman kollektif ceza ve ödüllendirme yaptırımları bu amaç (dayanışma-bütünleşme) için kullanılabilir. Okulun müdürü okulu öyle bir biçimde düzenlemeli ki çocuk kendi sınıfının, bir bütünün (toplumun) parçası olduğunu anlayabilsin. Bu gruplarla özdeşim süreciyle, çocuğun kendisini topluma bağlaması sağlanır.

Sonuç olarak; "Eğitim Toplumbilimi"nin kurucusu olarak benimseyen Durkheim, toplumun sürekliliğini sağlaması için zorunlu bir ahlâki oydaşmayı gerekli görmüştür. Böylece bu oydaşma için ahlâksal eğitimi kaçınılmaz bulmuştur. Disiplin, bireyin toplumsal gruplara bağlılığı ve kendi-kaderini belirleme (özerklik) hakkı, bu ahlâksal eğitimin zorunlu nitelikleridir. Eğitimdeki laik ahlâk dinden ziyade akıl üzerine temellenmelidir. Bu durum, bireylerin kollektif çıkarlar doğrultusunda davranmalarına yol açabilecektir. Organik dayanışma ve çağdaş koşullar da bunu gerektirir.

KAYNAKÇA

- Banks, Olive.** (1971), *The Sociology of Education*; London: B.T. Bataford LTD.
- Blackledge, David and Hunt, Darry.** (1985), *Sociological Interpretations of Education*; New York: Routledge and Keagan pub.
- Durkheim, Emile** (1961), *Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education*; London: Free Press of Glence, Inc.
- Lukes, Steven** (1971), *Emile Durkheim: His life and work-A Historical and Critical Study*; London: Penguin Books.
- Zethm, Irwing M.** (1981), *Ideology and the Development of Sociological Theory*; New Jersey: Prentice Hall, Inc.